

Altmışınıcı Yılında Almanya Türk Toplumu

Mehmet Köse (Ed.)
ve Necati Anaz (Ed.)

İÇİNDEKİLER

Altmışıncı Yılda Dönüşen Sosyoloji Mehmet Köse & Necati Anaz	1
1. Bölüm Çeşitlenen Göç, Kaynaşma, Katılım ve Kabul	5
‘Yeni Dalga Türkler’: Alman Üniversitelerinin Türk Mezunları ve Almanya’daki Türk Diasporası Yusuf İkbâl Oldaç	7
Partizipation und Vertrauen: Wen wählen, wem vertrauen Türkeistämmige in Deutschland? Prof. Dr. Hacı-Halil Uslucan	33
“Ich bin stolzer Türke!”: Führt die gesellschaftlich erfahrene Ablehnung der Nachkommen von Eingewanderten zu einer geringeren Identifizierung mit Deutschland? Selin Aydın	53
Yazın Dünyasında Göçmenin Algılanış Biçimleri: Selim Özdoğan’ın “Göç Üçlemesi” Örneği Gülcan Yücedağ	73
2. Bölüm Din, Kültür ve Dil	91
The German Government’s Policy on Islam and Its Reflections on Turks in Germany Yaşar Aydın & Buket Ökten Sipahioğlu	93
Müslüman Öğrenciler İçin Bir Din Dersi mi, Daha Fazlası mı? - Farklı Tarafların Dersten Beklentileri Üzerinden Sosyopolitik Bir İnceleme Semra Çinemre	117

Göçün 60. Yılında Almanya’da Cenaze Hizmetlerinin Kurumsallaşması ve Aktörleri

Besim Can Zırh 137

Einstellungen und das Engagemet türkischer Eltern für den Türkischunterricht in Nordrhein-Westfalen

Emine Kır 161

Almanya’da Türkçe ve Türk Kültürü Dersine Katılan Öğrencilerin Türkçe Yazma Becerilerine İlişkin Görüşleri

Bayram Arıcı 183

ALTMİŞİNCİ YILDA DÖNÜŞEN SOSYOLOJİ

Mehmet Köse & Necati Anaz

Türk dış göçü Almanya'ya göç üzerinden sembolleşmiştir. Almanya'nın dış göç tarihimizdeki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yeri ile Türk göçmen nüfusunun yoğunluğu bu sembolleşmenin haklı zeminini oluşturur. Her ne kadar Almanya'ya göçün geçmişi Osmanlı Devleti dönemine kadar gitse de 1961 yılında nota teatisi yoluyla resmileşen işgücü göçü 1961'i milat yapar.

Bu nedenledir ki her 10 yılda gerek kamu gerekse akademi ve sivil kuruluşlar değişik etkinliklerle göçün on yıllık devrelerini değerlendirmeye alır. Göç Araştırmaları Vakfı da bu çerçevede Göç'ün 60'ıncı yılında M. Mustafa İyi'nin koordinatörlüğü ve editörlüğünde Almanya'daki üçüncü kuşak Türk toplumun hayatından hikayelerin aktarıldığı "Kesitler: Üçüncü Kuşakla Konuşmalar" başlıklı kitabı ve Almanya Türk toplumunu farklı yönleriyle ele alan 8-22 Ekim 2021 tarihleri arasında bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyumda çoğunluğu Türkiye ve Almanya'dan olmak üzere 16 sunum yapılmıştır. Bu sunumlardan 9 tanesi de bu kitabın bölümlerini oluşturmaktadır.

Almanya Türk toplumunun oluşumu büyük oranda işgücü göçüyle şekillenmiştir. İlk kuşak göçmenler ilk başlarda geçici olarak göç etmişler ancak süreç içinde kalıcı bir topluma dönüşmüştür. 1970'li yıllarda hızlanan aile birleşimi ile genelde Avrupa, özelde ise Almanya Türk toplumunun temelleri atılmıştır. İkinci kuşak büyük oranda ebeveynleri Türkiye'de doğmuş ve büyümüş kişilerden oluşmuş, üçüncü kuşak ise ağırlıklı anne veya babasından birisi

Almanya doğumlu diğeri Türkiye doğumlu kişilerden oluşmuştur. Dördüncü kuşağın ise neredeyse tamamının Almanya doğumlu anne ve babadan olduğu söylenebilir. Altmışınıcını yılda ele aldığımız Almanya Türk toplumunun yeni kuşağı ise eğitimi ve sosyalizasyonu Almanya'da gerçekleşen ailelerin çocuklarıdır.

Yeni kuşak bu bağlamda önceki kuşaklarla mukayese edildiğinde kimlik oluşumu, anavatan kaynaklı ulus ötesi mecralar, Almanya'daki diaspora sivil kuruluşları ile aile bağları üzerinden şekillenmektedir. Toplumu besleyen anavatan kaynaklı göçler azalmış ancak küreselleşmenin sağladığı imkanlarla geleneksel medya ve internet kültürel beslenme kaynağı olarak önemli rol üstlenmiştir. Diğer taraftan okullarda ve sivil kuruluşlarda verilen ve kısmen öğretmen ve müfredatının Türkiye'den tedariki yapılan ana dili ve din dersleri diğer beslenme kaynağını oluşturmaktadır. Buna karşın mesken ülke Almanya da yeni nesillerin Alman toplumuna entegrasyonunu derinleştirmek için vatandaşlık politikalarından İslam politikalarına kadar geniş alanda uygulama değişikliklerine gittiği bilinmektedir.

Almanya Türk toplumunun yeni nesil sosyolojisi ve muhatap olduğu entegrasyon politikaları, hem diaspora sivil kuruluşlarının hem de anavatan diaspora politikalarının yeni nesillerin bir taraftan mesken ülke çoğunluk toplumıyla kaynaşmasını ama aynı zamanda kültürel kimliği, dini ve ana dilini edinim ve muhafaza etmesinde daha kompleks politika ve programları gerekli kılmaktadır. Bu cihetten bakıldığında, Almanya Türk toplumunu içinde bulunduğu topluma yabancılaştırmadan ama aynı zamanda asimilasyon tehlikesine karşı da direnç kazandıracak politika ve programların mülahaza edildiği derinlikli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu sempozyum-kitap çalışması bu ihtiyaca mütevazı katkı yapmayı amaçlamaktadır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm azalan ama çeşitlenen göç türlerini, kaynaşma, katılım ve toplumsal kabülü irdeleyen makalelerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise Almanya'nın İslam politikalarını, dini eğitim ve hizmetler ile ana dili ile ilgili makaleleri içermektedir. Makaleler orijinal dilinde

Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak kitaba dahil edilmiştir. Bu kitapta yer alan makalelerin hemen hemen tamamı nitel veya nicel araştırmaya dayanarak yapılmış özgün çalışmalardır.

”Yeni Dalga Türkler: Alman Üniversitelerinin Uluslararası Türk Mezunları ve Almanya’daki Türk Diasporası” çalışmasıyla Yusuf İkbâl Oldaç uluslararası öğrenci olarak Türkiye’den Almanya’ya üniversite eğitimi almak için giden Türk öğrencilerin, 60 yıllık süreçte oluşmuş Türk diasporasıyla ilişkisini incelemektedir. Bu çalışmada yeni Dalga Türkler olarak kendini tanımlayan bu grubun hem Türk toplumu hem de Alman toplumuyla ilişkilerinin farklılık gösterdiği altı çizilen hususlardandır. Müteakip makalede Hacı-Halil Uslucan ise ”Partizipation und Vertrauen: Wen wählen, wem vertrauen Türkeistämmige in Deutschland?” başlıklı makalesinde Almanya’daki Türk toplumunun siyasal katılımını incelemektedir.

Bir diğer Almanca yazılan makalede Selin Aydın ””Ich bin stolzer Türke!”Führt die gesellschaftlich erfahrene Ablehnung der Nachkommen von Eingewanderten zu einer geringeren Identifizierung mit Deutschland?” Türk toplumunun toplumsal kabul ve dışlanma bağlamında yaşadığı tecrübeleri ele alınmaktadır. Bu bölümün son makalesinde Gülcan Yücedağ ise ”Yazın Dünyasında Göçmenin Algılanış Biçimleri: Selim Özdoğan’ın ”Göç Üçlemesi” Örneği” başlıklı çalışmasıyla Almanya’daki üçüncü kuşak yazarlardan Selim Özdoğan’ın iç, dış, geri, döngüsel, kısa süreli göç tecrübeleri çerçevesinde göç sonrası yaşama uyum, yeniden uyum, kültürel farklılıkların alımlanma biçimlerini ele aldığı Göç Üçlemesi romanlarını tetkik etmektedir.

İkinci bölümün ilk makalesinde Yaşar Aydın ve Buket Ökten Sipahioğlu Almanya’daki İslam politikalarını ve Müslümanlara yaklaşımları medyadaki ve siyasetteki söylemler ile son Alman İslam Çalıştaylarının dokümanları üzerinden analiz etmektedirler. İkinci makalede Semra Cinemre ”Müslüman Öğrenciler İçin Bir Din Dersi mi, Daha Fazlası mı? - Farklı Tarafların Dersten Beklentileri Üzerinden Sosyopolitik Bir İnceleme” başlığı altında göç sürecinde Almanya’da İslam din dersi tartışmalarını ele alarak Alman siyaseti-

nin ve kamu politikalarının İslam din derslerine yaklaşımlarını analiz etmektedir. "Göçün 60. Yılında Almanya'da Cenaze Hizmetlerinin Kurumsallaşması ve Aktörleri" başlıklı çalışmada Besim Can Zırh, sosyo-kültürel boyutlarıyla cenaze hizmetlerinin göçmenlerin hayatında nereye tekabül ettiğini inceleyerek Almanya özelinde göçün ayrı bir boyutunu önümüze getirmektedir. Emine Kır "Einstellungen und das Engagemet türkischer Eltern für den Türkischunterricht in Nordrhein-Westfalen" başlıklı yazısında Türkçe ana dili öğrenimini ele almaktadır. Yazar, araştırmasını Türk toplumunun en yoğun olduğu Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde saha çalışmasıyla destekleyerek şekillendirmiştir. "Almanya'da Türkçe ve Türk Kültürü Dersine Katılan Öğrencilerin Türkçe Yazma Becerilerine İlişkin Görüşleri" başlıklı çalışmada Bayram Arıcı, Almanya'da Türkçe ve Türk kültürü dersine katılan öğrencilerin Türkçe yazma becerilerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacını öne çıkarmıştır.

Bu haliyle elinizdeki kitap ilgili alanda çalışmalar yapan akademisyenlere, uzmanlara ve kamu politika yapımcılarına kaynak eser olması gayesiyle hazırlanmıştır. Elbette konunun genişliği ve çok yönlülüğü bu kitabı deryada bir damlaya dönüştürmektedir. Nitekim, Türk diasporası ne Almanya ile sınırlıdır, ne de diasporanın gündemi bir kitabın konusu olacak kadar dardır. Bu nedenle Göç ve Diaspora öğrencilerinin literatüre kazandıracığı her katkı önemlidir.

Son olarak sempozyumun başından sonuna değin görev alan Göç Araştırmaları Vakfı çalışanlarına, kitabın şekillenmesine katkı sunan sempozyum katılımcılarına, makalelerin değerlendirilmesinde hakemlik görevini üstlenen akademisyenlere ve elbette bölüm yazarlarımıza özel olarak teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

1. BÖLÜM

**ÇEŞİTLENEN GÖÇ,
KAYNAŞMA, KATILIM VE
KABUL**

'YENİ DALGA TÜRKLER': ALMAN ÜNİVERSİTELERİNİN TÜRK MEZUNLARI VE ALMANYA'DAKİ TÜRK DİASPORASI

Yusuf İkbāl Oldaç¹

Giriş

Hareketlilik, günümüz küreselleşen toplumunun belirleyici bir özelliği haline gelmektedir. Bireyler, iş bulmak, eğitim almak veya kendi ülkelerindeki kargaşadan kaçmak gibi çeşitli nedenlerle hareket ederler. Bu bireyler, yeni katıldıkları topluma asimile olabilir veya farklı kültürel, dilsel dini kimlikler muhteva eden kendi topluluklarını oluşturabilirler; ayrıca aile, kültür veya siyaset yoluyla anavatanlarıyla bağlarını sürdürebilir veya bırakabilirler. Bu hareketlilik kalıpları, yeni araştırmalar ve bakış açıları gerektiren yeni sosyal yapılar ve ilişkiler yaratır. Dünya çapında birey gruplarının dağılması, anavatanlarının dışında yaşamaya başlaması 'diasporaların' oluşumuna yol açar. Brubaker (2005) bir diasporanın temel özelliklerini dağılma, anavatan yönelimi ve sınır koruma olarak tanımlamıştır. Dağılma birçok faktörün bir sonucu olabilir. Geleneksel olarak diaspora olgusu, insanları dağılmaya "zorlayan" anavatanındaki iten/zorlayıcı bir durum sonucu olarak görülmekteydi. Günümüzdeyse, insanların dağılması için güçlü itici faktörlerin olmak zorunda olmadığı, daha iyi yaşam beklentileri veya iş fırsat-

¹ Dr/ University of Oxford, yusufikbaloldac@outlook.com

ları gibi etkenlerin de etkenler olarak kabul edilebileceği görülmektedir (Butler, 2001; Reis, 2004).

Bu çalışma, Türkiye’den Almanya’ya göç eden iki grup üzerine odaklanmaktadır. Bir grup, yüksek öğrenim için Almanya’ya giden ve ev sahibi ülkede kalan ya da mezun olduktan sonra Türkiye’ye dönen Alman üniversitelerinden yeni mezun Türklerden oluşmaktadır. Bu grup, bu çalışmada Alman üniversitelerinin Türk mezunları veya öz-tanımlamalarını kullanmak gerekirse ‘New Wave Turks/Yeni Dalga Türkler’ olarak anılmaktadır. Çalışma, Alman üniversitelerinden yeni mezun olan Türk öğrencilerin algılarına dayanmakta ve onların çalışmanın diğer grubu olan Almanya’daki önceden mevcut Türk diasporasıyla ilişkilerini incelemektedir. Türkiye ile Almanya arasında geç Osmanlı döneminden itibaren akademisyenleri ve aydınları da içeren uzun bir göç tarihi vardır (Bruner & Lavi 2009; Baer 2013). Ancak mevcut diasporanın kökleri esasen 1960’lardan sonra Batı Almanya’da iş bulmak için seyahat eden Türk misafir işçiler (Gastarbeiter) topluluğuna dayanmaktadır. Tabii bu işçilerin bazılarının geri döndüğü veya diğerlerinin yıllar içinde sonradan katılmış olduğu açıktır ve ikinci ve üçüncü kuşaklara kadar uzandığı bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Bu grup, çalışmada katılımcıların grupla ilgili olarak kullandıkları terminolojiye dayanarak mevcut Türk diasporası olarak anılacaktır. Mevcut Türk diasporası tanımı, Almanya genelinde bulunan çeşitli farklı etnik kökenleri, toplulukları ve ağırları içermektedir.

Yeni Dalga Türklerin ve mevcut Türk diasporasının Almanya’ya taşınmak için farklı nedenleri, farklı eğitim düzeyleri ve farklı demografik özellikleri (örneğin yaşları ve siyasi duruşları) vardır. Mevcut Türk diasporası oturmuş bir yapıya sahiptir (İçduygu ve Sirkeci, 1999; Sirkeci ve diğerleri, 2012), ancak Yeni Dalga Türkler Almanya’da nispeten yenidir. Bahsi geçen ilk grup sayı olarak diğerinden çok daha fazladır: Almanya’da Türkiye’den 4 milyona varan insan olduğu bildirilmektedir (Audretsch & Lehmann 2016) ve fakat 2018’de Almanya’da 7625 uluslararası Türk öğrenci vardır (UNESCO Institute of Statistics, 2021). Bu iki grup aşağıdaki

bölmelerde hem diaspora çalışmaları hem de yüksek öğretim araştırmalarından yararlanarak daha ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Son olarak, çalışmada Alman üniversitelerinden yeni mezun olan Türkleri ve oradaki mevcut Türk diasporasını birlikte betimlemek için ‘toplam diaspora’ terimi kullanılmaktadır, çünkü bu toplam grubun dinamikleri yeni bir diaspora içi etkileşim modeli olarak dikkate değer bulunmaktadır. Yeni Dalga Türkler bazı açılardan toplam diaspora içinde küçük, geçici bir gruptur, bu nedenle kendilerine özgü kimlikleri daha çarpıcıdır.

Genel bir ilke olarak, bir ülkedeki mevcut bir diaspora, o ülkeye taşınmanın maliyetlerini azaltan ve böylece daha fazla hareketliliği çeken bir mevcudiyet olarak görülmektedir (Carrington ve diğerleri, 1996; Pedersen ve diğerleri, 2008). Massey ve diğerlerine (1993) göre ağ dışsal faydaları aracılığıyla diasporalar, bilgi sağlama ve barınma konusunda yardım dahil olmak üzere çeşitli şekillerde ülkeler arası hareketliliğin risklerini ve maliyetlerini azaltır. Bununla birlikte, birkaç çalışma, diasporaların bu destek mekanizmasının daha fazla hareketliliği çekmede nasıl çalıştığına daha yakından bakmakta ve farklı göç modelleri göstermektedir. Örneğin, diasporalar genel hareketliliği artırırken, bu durumdan düşük vasıflı göçmenler genellikle daha fazla fayda sağlıyor gibi görünmektedir (Beine ve diğerleri, 2011; Bertoli, 2010; McKenzie & Rapoport, 2010). Buna karşılık, Chiquiar ve Hanson (2005), Meksika bağlamını incelemiş ve mevcut bir diaspora-dan her zaman düşük vasıflı göçmenlerin yararlanmayabileceğini ve genel kuralların çizilmesinin zor olduğunu göstermiştir.

Literatürde düşük vasıflı göçmenlere olan bu odaklanma, eğitilmiş ve yüksek vasıflı yeni gelenlerin mevcut diaspora ile ilişkilerinin doğası hakkında soru işaretleri gündeme getirmektedir. Yüksek eğitilmiş göçmenler -özellikle de ev sahibi ülke üniversitelerinin göçmen mezunları- ve halihazırda mevcut olan bir diaspora grubu arasındaki ilişkilere ilişkin literatür yetersiz görünmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelere dayalı bu çalışma, Alman üniversitelerinin Türk mezunlarının Almanya’daki mevcut Türk diasporasıyla